

Kamiński, Marek Kazimierz / Orlof, Ewa

Odpowiedź Kazimierza Papégo na ankietę rządu polskiego na uchodźstwie dotyczącą polskiej polityki zagranicznej wobec Czechosłowacji w 1938 r.

Dzieje Najnowsze 30/4, 145-158

1998

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MATERIAŁY

Marek Kazimierz Kamiński, Ewa Orlof
Warszawa-Rzeszów

Odpowiedź Kazimierza Papégo na ankietę rządu polskiego na uchodźstwie dotyczącą polskiej polityki zagranicznej wobec Czechosłowacji w 1938 r.

W trakcie kwerendy materiałowej w archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie natrafiłszy w zespole Ministerstwa Spraw Zagranicznych (sygn. A.11/49/Cz/2) na dokument pierwszorzędno znaczący dla zrozumienia istoty polityki prowadzonej przez ministra spraw zagranicznych Rzeczypospolitej Polskiej Józefa Becka wobec Czechosłowacji w 1938 r. Wokół kwestii tej nagromadziło się dostatecznie dużo kłamstw, by historycy poważnie traktujący swój zawód nie zaniedbali niczego, co pozwalałoby na rzetelne zaprezentowanie czytelnikowi prawdy historycznej. Szczególnie smutne świadectwo manipulowania faktami w myśl z góry przyjętej fałszywej tezy o rzekomej polsko-niemieckiej współpracy wymierzonej w 1938 r. w Czechosłowację stanowi artykuł Jerzego Tomaszewskiego *Polska wobec Czechosłowacji w 1938 r.*, zamieszczony nie tylko w „Przeglądzie Historycznym” 1996, z. 1, s. 43-59, ale również na łamach czasopisma czeskiego „Slezsky Sbornik”, 1996, nr 1, s. 4-19.

Polscy historycy zdołali już zresztą odnieść się w swoich tekstach do poruszonej przez Tomaszewskiego problematyki. Michał Jerzy Zacharias we wnikliwym artykule *Sytuacja międzynarodowa i polityka zagraniczna Polski w latach 1936-1939* w związku z publikacją materiałów Juliusza Łukasiewicza *Dyplomata w Paryżu 1936-1939*, Warszawa 1995, przedstawił na łamach „Kwartalnika Historycznego” 1997, nr 3, s. 41-69, niezafałszowany obraz poczynąń dyplomacji polskiej w tym okresie w związku z kryzysem wywołanym roszczeniami Trzeciej Rzeszy wobec obszarów Czechosłowacji zamieszkałych przez ludność niemiecką. Z kolei Tadeusz Kisielewski podjął bezpośrednią polemikę z Tomaszewskim w liście skierowanym do „Przeglądu Historycznego” 1997, z. 2, s. 331-341, *W sprawie oceny polityki polskiej wobec Czechosłowacji w 1938 r.* Zarówno Zacharias, jak i Kisielewski dali przykład uczciwego podejścia do interesujących ich zagadnień polskiej polityki zagranicznej.

Dokumentem, który uznaliśmy, iż ma pierwszorzędne znaczenie dla badaczy zajmujących się polityką europejską lat trzydziestych, jest odpowiedź ambasadora przy Watykanie Kazi-

mierza Papéego z 14 V 1940 r. na przedstawiony mu 14 II 1940 r. kwestionariusz pytań przez drugiego zastępcę ministra spraw wojskowych, płk. Izydora Modelskiego, blisko związanego z gen. Władysławem Sikorskim. Publikujemy oba te dokumenty wraz z pismem przewodnim Papéego do jego odpowiedzi.

Rząd polski na uchodźstwie gen. Władysława Sikorskiego zamierzał — zgodnie z sugestiami brytyjskimi — wszcząć z przebywającym na emigracji byłym prezydentem Czechosłowacji, Edvardem Benesem, rozmowy na temat federacji bądź konfederacji obu państw po II wojnie światowej. Polski premier i Naczelny Wódz słabo się jednak orientował w kulisach polityki ministra spraw zagranicznych Józefa Becka wobec Czechosłowacji w 1938 r., która w tendencyjnej interpretacji Benesa miała wrogi charakter w stosunku do państwa czechosłowackiego. Beck zaś pragnął doprowadzić do odzyskania przez Rzeczpospolitą tej części Śląska Cieszyńskiego (tzw. Zaolzia), która z pogwałceniem zasady samostanowienia zamieszkującej tam ludności polskiej została przyznana Czechosłowacji na mocy decyzji Rady Ambasadorów z 28 VII 1920 r. Osobą kompetentną do udzielenia niezbędnych wyjaśnień był Kazimierz Papée sprawujący od grudnia 1936 r. do połowy marca 1939 r. funkcję posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego przy rządzie czechosłowackim. Mianowany 15 VII 1939 r. ambasadorem przy Stolicy Apostolskiej, nie musiał się obawiać, że gen. Sikorski dający posłuch insynuacjom Benesa, jakoby winę za zły stan stosunków między Polską a Czechosłowacją ponosił minister Beck, wyciągnie wobec niego konsekwencje służbowe, jeśli przedstawi on zgodnie ze swą wiedzą obraz sytuacji odbiegający od ujmowania kwestii przez byłego czechosłowackiego prezydenta. Odwołanie Papéego ze stanowiska ambasadora przy Watykanie raczej nie wchodziło w grę, gdyż znana ze swego konserwatyzmu i ostrożności politycznej Stolica Apostolska mogłaby po prostu nie zgodzić się na zaakceptowanie nowego polskiego ambasadora nie związanego z elitą władzy rządzącej Polską przed wybuchem wojny światowej. Gen. Sikorski, podejmując ewentualnie kroki celem pozbycia się Papéego, ryzykowałby obniżenie rangi przedstawiciela dyplomatycznego Rzeczypospolitej przy Watykanie.

Dokument Papéego zasługuje na bardzo wnikliwą lekturę. Niewątpliwie wzmacnia on argumenty, którymi posługują się Zacharias i Kisielewski. Jak się wydaje, gen. Sikorski nie wyciągnął odpowiednich wniosków z informacji przekazanych mu przez polskiego dyplomata. Wdał się już wkrótce w nie prowadzące do żadnych pozytywnych rezultatów rozmowy z Benesem, którego powinien był uznać po lekturze odpowiedzi Papéego za osobę niewiarygodną pod względem politycznym. Wprawdzie strona polska zaprezentowała wobec Brytyjczyków swą dobrą wolę, ale zmarnowała niepotrzebnie masę energii na bezcelowe zabieganie o przychyłność strony czechosłowackiej, która za ważniejsze uznawała bliskie stosunki z wrogo nastawionymi wobec Polski Sowieci niż budowanie rzetelnych podstaw przyszłego polsko-czechosłowackiego związku międzypaństwowego wzmacniającego bezpieczeństwo obu kontrahentów w powojennej Europie.

1.

1940.02.14 Paryż. Pismo II Zastępcy Ministra Spraw Wojskowych płk. dypl. dr. Izidora Modelskiego do ambasadora RP przy Watykanie dr. Kazimierza Papéego

W związku ze studium o stosunkach polsko-czechosłowackich, opracowywanym na rozkaz Pana Premiera i Ministra Spraw Wojskowych, Generała Sikorskiego¹, uprzejmie proszę Pana Ambasadora o łaskawe przysłanie bezpośrednio na moje ręce swych niezmiernie cennych spostrzeżeń i refleksji w formie odpowiedzi na poniższy kwestionariusz.

Ze względu na odpowiedzialne stanowisko w tak historycznej dobie, jakie Pan Ambasador piastował w Pradze², pewien jestem, że odpowiedzi Jego przyczynią się w wielkim stopniu do wyświecenia całego tego problemu.

1. Jaka była doktryna M. S. Z. w stosunku do Czechosłowacji.
2. Jaka była doktryna polityczna dr. Benesa³ w odniesieniu do Polski.
3. Jakie instrukcje otrzymał Pan Ambasador z MSZ dotyczące swego stosunku do rządu czechosłowackiego.
4. Jakie kontakty łączyły Pana z Dr. Beneszem.
5. Czy miał Pan ściślejsze kontakty z innymi politykami czechosłowackimi i z jakimi.
6. Jakie nastroje odnośnie Polski nurtowały społeczeństwo czechosłowackie przed Monachium⁴ i w II Republice.
7. Czy czynił Pan Ambasador jakiegokolwiek próby zbliżenia przed Sudetami⁵.
8. Czy była to Pańska inicjatywa, czy też inicjatywa MSZ i czy taka w ogóle istniała.
9. Czy Pan Ambasador wie o kierownictwie irredenty ukraińskiej skierowanej przeciw Polsce.
10. Czy rząd czechosłowacki popierał i finansował ten ruch.
11. Co Pan Ambasador sądzi o polityce Dra Benesa.
12. Jaką rolę odgrywał redaktor Wenkowa Dr. Kahanek⁶.

¹ Rząd polski na uchodźstwie przygotowywał się zgodnie z sugestiami brytyjskimi do rozpoczęcia rozmów z będącym dopiero w trakcie powstawania jednolitym czechosłowackim ośrodkiem emigracyjnym na temat ewentualnych powojennych bliższych związków między państwem polskim i czechosłowackim.

² Kazimierz Papée (1889-1979) sprawował od grudnia 1936 r. aż do likwidacji przez Hitlera państwa czechosłowackiego w połowie marca 1939 r. funkcję posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego Rzeczypospolitej Polskiej w Pradze.

³ Edvard Benes (1884-1948) nieprzerwanie od 1918 r. do końca 1935 r. czechosłowacki minister spraw zagranicznych, a następnie prezydent Republiki Czechosłowackiej. Po rezygnacji z tego urzędu 5 X 1938 r. udał się na emigrację, z chwilą zaś wybuchu II wojny światowej wszczął starania o utworzenie czechosłowackich władz na uchodźstwie.

⁴ Konferencja w Monachium przywódców czterech mocarstw Niemiec, Włoch, Wielkiej Brytanii i Francji (Adolfa Hitlera, Benito Mussoliniego, Neville'a Chamberlaina i Edouarda Daladiera) trwająca od 29 do 30 IX 1938 r. przyniosła decyzję oderwania od państwa czechosłowackiego ziem zamieszkałych w przeważającej mierze przez ludność niemiecką i przyłączenia ich do Trzeciej Rzeszy. Przyjęta pod naciskiem uczestników tej konferencji przez najwyższe czynniki praskie z Benesem na czele, została wprowadzona w życie bez żadnych prób oporu ze strony państwa czechosłowackiego.

⁵ Sprowokowany przez Trzecią Rzeszę tzw. kryzys sudecki w stosunkach z Czechosłowacją (nazwa kryzysu została przyjęta od nazwy obszarów zamieszkałych w państwie czechosłowackim przez ludność niemiecką) rozpoczął się w maju 1938 r. Docierające wówczas do Pragi doniesienia o koncentracji wojsk niemieckich na granicach z Czechosłowacją spowodowały częściową mobilizację armii czechosłowackiej.

⁶ Ferdinand Kahanek (1896-1940) redaktor naczelny dziennika „Venkov” („Wies”) organu najsilniejszej w Czechosłowacji partii agrariuszy, przeciwnik polityczny Benesa i zwolennik zbliżenia z Polską. Autor

13. Czem należy tłumaczyć rozżalenie strony czechosłowackiej na działalność attaché prasowego pana Wierzbiańskiego⁷.

14. Kto go inspirował.

15. W jaki sposób popieraliśmy separatyzm słowacki. Jaka rolę odgrywał Sidor⁸.

16. Jakie zadanie specjalne wykonywały Konsulaty R. P. w Morawskiej Ostrawie i w Bratysławie.

17. Jaka była rola O. II Szt. Gł. w Czechosłowacji i specjalnie na Zaolziu.

Przechodząc do okresu kryzysu czechosłowackiego zechce Pan Ambasador odpowiedzieć:

1. Jakie kontakty posiadał Pan Ambasador z przedstawicielami Heinleina⁹.

2. Jak dalece było uzgodnione współdziałanie mniejszości niemieckiej i polskiej (jak to wynika z Pana raportów).

3. Czy może Pan Ambasador podać ścisły przebieg wydarzeń w ciągu 3 dni przed wręczeniem naszego ultimatum¹⁰.

4. Jaka była treść listu Dr. Benesza do Prezydenta Mościckiego¹¹.

5. Kto oprócz Ministra Becka¹² dawał Panu Ambasadorowi instrukcje w tym okresie.

6. Czy sądzi Pan Ambasador że w razie neutralności Polski Czechosłowacja przystąpiłaby do wojny z Niemcami.

Z góry dziękując oczekuję możliwie szybkiej i wyczerpującej odpowiedzi.

IPMS, sygn. A 111491Cz12

wydanej w Pradze pod koniec 1938 r. lub na początku 1939 r. książki *Benes contra Beck. Reportaże a dokumenty*.

⁷ Kazimierz Wierzbiański attaché poselstwa polskiego w Pradze (patrz wywiad z Wierzbiańskim *Benesz a Polska*, „Zeszyty Historyczne” 1968, nr 76, s. 79-88).

⁸ Karol Sidor (1901-1953) jako jeden z najbliższych współpracowników przywódcy Słowackiej Partii Ludowej księdza Andreja Hlinki sprawował funkcję redaktora naczelnego dziennika tej partii „Slovaka”. Zwolennik współpracy z Polską należał do przeciwników politycznych Benesa. Mianowany w czerwcu 1939 r. posłem Republiki Słowackiej przy Watykanie utrzymywał w latach II wojny światowej dobre kontakty z polskim ambasadorem przy Watykanie Kazimierzem Papéem mimo braku oficjalnych stosunków dyplomatycznych pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a państwem słowackim.

⁹ Konrad Henlein (1898-1945) stał na czele Partii Niemców Sudeckich, która w 1938 r. odegrała kluczową rolę w grze politycznej Hitlera wymierzonej w integralność terytorialną Republiki Czechosłowackiej.

¹⁰ W dniu 30 IX 1938 r. poseł Papée wręczył czechosłowackiemu ministrowi spraw zagranicznych Kamilowi Krofcie ultimatum z żądaniem zwrotu Polsce tej części Śląska Cieszyńskiego zamieszkałej w większości przez ludność polską, która została przyznana państwu czechosłowackiemu na mocy decyzji Rady Ambasadorów z 28 VII 1920 r. z pogwałceniem zasady samostanowienia narodowego.

¹¹ Prezydent Republiki Czechosłowackiej Benes wystosował 26 IX 1938 r. pismo do prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego, w którym proponował przeprowadzenie rektyfikacji granicy czechosłowacko-polskiej. W swojej odpowiedzi z 27 IX 1938 r. Mościcki informował Benesa, że „przekazując memu rządowi sugestie Waszej Eksceleencji jestem przekonany, że będzie możliwe opracowanie w krótkim czasie projektu układu, który będzie odpowiadał wymaganiom obecnej poważnej sytuacji” (Z. Landau, J. Tomaszewski, *Monachium 1938, Polskie dokumenty dyplomatyczne*, Warszawa 1985, s. 446-447).

¹² Józef Beck (1894-1944) od listopada 1932 r. polski minister spraw zagranicznych, pozostawał na tym stanowisku do czasu powołania 30 IX 1939 r. przez prezydenta Władysława Raczkiewicza nowego rządu RP na uchodźstwie z gen. Władysławem Sikorskim jako premierem. W „okresie monarchijskim” zdołał zachować dla Polski pozycję państwa potrafiącego realizować samodzielnie własne cele polityczne, bez pośrednictwa wielkich mocarstw. Dzięki Beckowi Rzeczpospolita nie stała się ich klientem, unikając w ten sposób groźby utraty podmiotowości.

2.

1940.05.14 Rzym. Pismo przewodnie ambasadora RP przy Watykanie dr. Kazimierza Papéego do Sekretarza Generalnego w MSZ Jana Ciechanowskiego

Przedkładał przy niniejszym nadesłany mi przez Biuro Rejestracyjne kwestionariusz, dotyczący okresu mojej pracy w Pradze, oraz odpowiedź moją w tej materii i proszę o dalsze skierowanie według uznania.

IPMS, sygn. A 11/49ICz12

3.

1940.05.14 Rzym. Odpowiedź ambasadora RP przy Watykanie Kazimierza Papéego na ankietę płk. dypl. dr. Izydora Modelskiego.

1. — Doktryna M. S. Z. w stosunku do Czechosłowacji nacechowana była niewiarą w trwałość państwa czechosłowackiego w formie, jaką nadały mu traktaty pokojowe z r. 1918. Niewiara ta dotyczyła zarówno możliwości utrzymania przez Czechosłowację krajów sudetkich, jak i jej zdolności do zachowania i skutecznej obrony Słowacji. Poza tem określało M. S. Z. negatywnie swój stosunek do Rusi Podkarpackiej, stanowiącej z jednej strony ośrodek irredentystycznej agitacji ukraińskiej, z drugiej zaś ramię Pragi wyciągnięte ku Rosji, a oddzielające Polskę od Węgier.

Sprawa Śląska Cieszyńskiego stanowiła ponadto kamień obrazy, nad którym M. S. Z. nie przechodziło do porządku. Elementy historyczne problemu są znane: zgodna uchwała obu Rad Narodowych w r. 1918¹³, najazd czeski w styczniu 1919¹⁴, plebiscyt, który nie doszedł do skutku wobec ciężkiej sytuacji Polski w r. 1920. M. S. Z. uważało, że zagarnięta przez Czechów, wbrew umowie obu Rad Narodowych, polska część Śląska Cieszyńskiego powinna wrócić do Polski. Od tego uzależniało M. S. Z. istotną normalizację stosunków między Polską a Czechosłowacją i dalszy ich ewentualny pozytywny rozwój.

2. — Doktrynę polityczną Dra Benesza w odniesieniu do Polski spróbowałbym ująć w następujące punkty

a) Relacja Polska — Niemcy.

Za czasów Rzeszy Weimarskiej polityka Dra Benesza starała się utrzymać fikcję, że nie ma żadnych spraw spornych między Rzeszą a Czechosłowacją (Sudety — spadek po dawnych Austro-Węgrzech). Stanowisko to umożliwiło manewrowanie w stosunku do problemu polsko-niemieckiego z pozorami obiektywności — z celem zachowania Polsce charakteru głównego przeciwnika i rozbiórcy II Rzeszy. (Interview Massaryka o tzw. korytarzu)¹⁵. Polska

¹³ Śląsk Cieszyński został podzielony według zasad etnicznej na mocy porozumienia z 5 XI 1918 r. między lokalnymi władzami: polską Radą Narodową Śląska Cieszyńskiego i czeskim Zemskim Narodnim Vybo-rem pro Slezsko.

¹⁴ W dniu 23 I 1919 r. doszło do niczym nie spowodowanej agresji czeskiej na część Śląska Cieszyńskiego, wchodzącą w skład państwa polskiego i zamieszkałą w większości przez ludność polską.

¹⁵ Prezydent Republiki Czechosłowackiej Tomas Garrigue Masaryk w wywiadzie dla agencji London General Press w sierpniu 1930 r. oświadczył, że jednym z niebezpieczeństw dla światowego pokoju pozostaje tzw. polski korytarz, tzn. polskie Pomorze, z którego przynależnością do państwa polskiego Niemcy nigdy się nie pogodzą.

obciążona problemem otwartych rewindykacji Niemiec nie zasługiwała w oczach Dra Benesza na to, by być kontrahentem Czechosłowacji, nie posiadającej spraw spornych z Rzeszą (odmowne stanowisko Dra Benesza w stosunku do propozycji Min. Seydy¹⁶ uczestnictwa Polski w m. Entencie). Stosunek Czechosłowacji do Niemiec miał w oczach Dra Benesza co do swojej wagi pierwszeństwo nad stosunkiem Czechosłowacji do Polski. Za czasów III Rzeszy sprawy zmieniły się o tyle, że przysła możliwość „zapomnienia” ze strony Niemiec. Układ polsko-niemiecki z 26. I. 34 był w oczach Dra Benesza niekorzystnym dla Czechosłowacji przesunięciem *ancienneté* wrogów Rzeszy¹⁷. Niemniej w polityce Dra Benesza wysiłki pojednania z Rzeszą zajmowały aż do końca dużo miejsca i nie ustąpiły próbom oparcia się o porozumienie z Polską.

b) Relacja Polska — Rosja.

Duża Polska, oddzielająca Czechosłowację od Rosji, była dla Dra Benesza faktem komplikującym jego politykę oparcia Czechosłowacji o Rosję i penetracji Rosji. Ramię karpato-ruskie, wysunięte w stronę Rosji, zawisło w powietrzu. Z tego punktu widzenia Dr. Benesz był zawsze zwolennikiem Polski etnograficznej¹⁸, mniejszej, mającej mniej więcej wagę Czechosłowacji i nie oddzielającej tejże Czechosłowacji od Rosji (południowej Ukrainy). Ten punkt widzenia (nie za duża Polska) nie uległ zresztą w tych kołach zmianie, jak zdaje się wynikać choćby z artykułu Jana Masaryka w „Free Europe”. Jak stosunek do Niemiec, tak i stosunek do Rosji (bez względu na jej zabarwienie polityczne) miał u Dra Benesza prymat przed stosunkiem do Polski.

c) Relacja Polska — mocarstwa zachodnie.

Dr. Benesz dbał starannie o to, by utrzymać — co mu się długo udawało — prymat stosunku czechosłowacko-francuskiego przed polsko-francuskim. Na terenie Ligi Narodów I w świecie anglosaskim robił to samo przy pomocy rozległych swych stosunków międzynarodowych. Zasady polityki zagranicznej, o których była mowa powyżej, propagowane umiejętnie przez Dra Benesza wobec Zachodu, obracały się efektywnie przeciw nam choćby w formie niewiary w siłę i zdolność istnienia państwa polskiego. Przez szereg lat Polska znajdowała na konferencjach międzynarodowych i w Genewie Dra Benesza przeciw sobie. Nie można nie doceniać tej zakulisowej roboty Dr. Benesza.

¹⁶ Marian Seyda (1879-1967), polski minister spraw zagranicznych od 28 V 1923 r. do 27 X 1923 r.

¹⁷ Po podpisaniu 26 I 1934 r. polsko-niemieckiej deklaracji o niestosowaniu przemocy Benes, nie ukrywając swego niezadowolenia, wypowiedział się wobec posła brytyjskiego w Pradze Josepha Addisona w sposób jawnie wrogi na temat Polski. Twierdził, że „Polska jak wie każdy, kto studiował jej historię, była zawsze do niczego”. Zdaniem Benesa, Polakom „niewątpliwie się wydaje, że byli bardzo chytry, kiedy okazali się nieprawdopodobnie głupi”. Benes utrzymywał, iż w przeszłości „sąsiedzi Polski słusznie doszli do wniosku, że Polska jest zawadą” oraz pocieszył się, że historia się powtórzy „i Polskę spotka los, na jaki zasłużyła” (T Piszczkowski, *Anglia a Polska 1914-1939*, Londyn 1975, s. 378-379).

¹⁸ Papée zastosował w tym miejscu skrót myślowy, posługując się niefortunnie pojęciem używanym przez wrogów Polski lub polityków zachodnich nie zorientowanych w istocie rzeczy. Obszary na wschód od rzeki Bug zamieszkałe bowiem były przez liczną ludność polską. Na ziemiach Rzeczypospolitej, które zagarnął Stalin we wrześniu 1939 r., mieszkało 5 mln 274 tys. Polaków, a więc stanowili oni prawie 40% ludności podbitego przez Sowiety terytorium, podczas gdy drugi pod względem wielkości naród, który znalazł się pod panowaniem sowieckim, tzn. Ukraińcy, liczył 4 mln 529 tys. osób, a więc prawie 34,5% ludności wschodniej Polski.

Charakterystyczne jest, że próba współpracy z Czechosłowacją przeciw paktowi czterech (marzec 1933)¹⁹ nie doszła także na tym tle do skutku. Próba ta mogła być może zapoczątkowaniem nowego okresu stosunków.

3. — Instrukcje M. S. Z. dotyczące stosunku do rządu czechosłowackiego oparte były na przesłankach politycznych podanych w punkcie 1.

M. S. Z. nie życzyło sobie, aby Praga przechodziła do porządku nad koniecznością słusznego uregulowania sprawy Śląska Cieszyńskiego. W szczególności przebiegała w instrukcjach Min. Becka myśl, że mniejszość polska w Czechosłowacji nie powinna być gorzej traktowana od innych, a załatwienie problemu terenów przez tę mniejszość zamieszkałych nie może być dla nas mniej korzystne od załatwienia analogicznych problemów innych mniejszości. Z zasadniczej myśli niegodzenia się z zaborem części Śląska Cieszyńskiego przez Czechów wynikała rezerwa instrukcji wobec tej taktyki rządu czechosłowackiego, która nad tym faktem starała się przechodzić do porządku. Ta rezerwa nie posuwała się tak daleko, by naruszać normalne stosunki dyplomatyczne między obu państwami. Stosunki gospodarcze były przedmiotem szczególnej pieczołowitości rządów R. P. i rozwijały się pomyślnie w ramach starannie opracowanych i utrzymanych à jour traktatów gospodarczych.

4. — Z Drem Beneszem łączyły mnie stosunki istniejące normalnie między posłem a głową państwa. Dr. Benesz nie podejmował w stosunku do mnie inicjatywy w rozmowach, jak robił to niejednokrotnie wobec innych posłów, wzywając ich do siebie. W czasie mojej dwuletniej misji w Pradze miałem kilka rozmów z Drem Beneszem przy rozmaitych sposobnościach. 1 1/2 godzinna rozmowa z dnia 29. IX.38, tj. w dniu przed otrzymaniem odpowiedzi czechosłowackiej²⁰, miała miejsce z mojej inicjatywy.

Próby znalezienia szerszej podstawy porozumienia, wysuwane w formie ballons d'essai nie znajdowały u Dra Benesza echa, z powodu jego stanowiska przeciwnego wszelkiej zmianie status quo.

5. — Miałem kontakty między innymi z następującymi politykami czechosłowackimi: Dr. Krofta (jako ministr. sprawzagran.)²¹, Dr. Krno²², Dr. Chwalkowsky²³, Kancelarz Dr. Šamal²⁴,

i' Pomysł „paktu czterech” polegał na stworzeniu dyrektoriatu czterech mocarstw (Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i Niemiec), które dyktowałyby pozostałym państwom europejskim korzystne dla siebie rozwiązania polityczne. Wprawdzie nie został on sformalizowany w 1933 r., jak tego pragnął inicjator całego zamierzenia Benito Mussolini, ale faktycznie podczas konferencji w Monachium w 1938 r. cztery najsilniejsze państwa europejskie wprowadziły w życie ideę włoskiego dyktatora sprzed pięciu lat.

20 Odpowiedź czechosłowacka na notę polską wręczoną przez Papégo czechosłowackiemu ministrowi spraw zagranicznych Kamilowi Kroftcie 27 IX 1938 r., zawierającą polskie postulaty terytorialne, została przekazana przez Kroftę Papéemu dopiero 30 IX 1938 r.

21 Kamil Krofta (1876-1945) z zawodu historyk, czechosłowacki minister spraw zagranicznych od 29 II 1936 r. do 3 X 1938 r.

22 Ivan Krno (1891-1968) czechosłowacki dyplomata, w okresie tzw. kryzysu sudeckiego, od wiosny 1938 r. kierownik wydziału politycznego praskiego MSZ z tytułem podsekretarza stanu.

23 Frantisek Chwalkowsky (1885-1945) czechosłowacki dyplomata, w latach 1932-1938 poseł w Rzymie, od 4 X 1938 r. do likwidacji przez Hitlera 15 III 1938 r. tzw. II Republiki Czecho-słowackiej sprawował funkcję ministra spraw zagranicznych.

24 Premysl Šamal (1867-1941) bliski współpracownik czechosłowackich prezydentów — Tomasa Garrigue Masaryka i Edvarda Benesa sprawował od lutego 1919 r. do początku października 1938 r. funkcję szefa kancelarii prezydenta republiki.

Dr. Fierlinger²⁵, Dr. Smutny²⁶, Dr. Hodža²⁷, Jen. Syrowy²⁸, Prezes Beran²⁹, Dr. Hlawka, Dr. Siman, Dr. Zadina³⁰, Dr. Krulis-Randa, Kardynał Kaspar³¹ itp.

6. — W I Republice³² było niewątpliwie wśród społeczeństwa czeskiego sporo prądów filopolskich, ujawniających się przede wszystkim w dziedzinie kulturalnej. Prądy te, często oparte o szczerzy sentyment, nie były jednak politycznie miarodajne i nie wpływały skutecznie na kierunek polityki zagranicznej Hradu³³. Po bliższym zbadaniu zostawiały albo wrażenie bezsilności wobec tej polityki, albo tendencji pokrycia jej nastrojem pozornego, powierzchownego porozumienia.

W II Republice tak pod wpływem subiektywnego uczucia krzywdy, jak pod wpływem propagandy niemieckiej, na lep której Czesi szli dosyć łatwo, rozwinęła się w niektórych kołach znaczna animozja do Polski, chociaż równocześnie z tem zaczęła ujawniać się w innych środowiskach, mniej zawodowo-politycznych, ogólna myśl ściślejszej współpracy z Polską. Na ten czas przypadają dość liczne przyjazdy do Pragi działaczy zwolenników porozumienia oraz dziennikarzy i ekonomistów polskich.

7-8. — W rozmowach dotyczących Śląska Cieszyńskiego wskazywałem stale Min. Krocicie na doniosłość polubownego rozwiązania tego problemu, o ile możliwości nie czekając na narzucone z zewnątrz załatwienie spraw innych mniejszości. Wtedy dobrowolny układ polsko-czeski mógłby stać się punktem wyjścia i podstawą nowych stosunków między obu narodami i państwami. Echo tych moich sugestii znajdujemy w aneksie do noty Min. Krofta z dn. 25. IX. 38. Jednakże, mimo swej niewątpliwej uczciwości i patriotyzmu oraz pewnych filopolskich kart swej przeszłości, nie miał Min. Krofta potrzebnego ciężaru gatunkowego. Dr. Benesz, który w tych sprawach zachował głos decydujący, nie mógł, czy nie chciał zdecydować się na rozmowy z Polską, wychodzące z konieczności uregulowania problemu Śląska Cieszyńskiego.

W dniu 29 IX po południu miała miejsce z mojej inicjatywy 1 1/2 godzinna rozmowa między mną a Drem Beneszem, w której starałem się go przekonać o konieczności śmiałego, uczciwego układu co do Śląska Cieszyńskiego, układu, który nie zostawiłby po sobie osadu

²⁵ Zdenek Fierlinger (1891-1976) czechosłowacki dyplomata, od 1937 r. do 1939 r. poseł w Moskwie.

²⁶ Jaromir Smutny (1892-1964) czechosłowacki dyplomata, radca legacyjny poselstwa w Warszawie od kwietnia 1931 r. do marca 1937 r., po powrocie do Pragi został skierowany do pracy w kancelarii prezydenta, od stycznia 1938 r. do początku października 1938 r. sprawował też funkcję szefa protokołu dyplomatycznego z tytułem posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego.

²⁷ Milan Hodža (1878-1944) słowacki agrariusz, sprawował funkcję premiera Czechosłowacji od 5 XI 1935 r. do 22 IX 1938 r.

²⁸ Jan Syrový (1888-1970) czechosłowacki generał, sprawował funkcję czechosłowackiego premiera od 22 IX 1938 r. do 1 XII 1938 r.

²⁹ Rudolf Beran (1887-1954) od 1935 r. do 1938 r. przewodniczący partii agrariuszy, sprawował funkcję premiera Czechosłowacji od 1 XII 1938 r. do 15 III 1939 r., do 27 IV 1939 pozostawał nadal na stanowisku prezesa rady ministrów w Protektoracie Czech i Moraw.

³⁰ Josef Zadina (1887-1957) działacz partii agrariuszy, sprawował funkcję ministra rolnictwa od 3 XI 1935 r. do 22 IX 1938 r.

³¹ Karel Kaspar (1870-1941) w latach 1931-1941 arcybiskup praski i czeski prymas, otrzymał kapelusze kardynalski w 1935 r. W 1938 r. zaangażował się w pokojowe rozwiązanie tzw. kryzysu sudeckiego.

³² I Republika Czechosłowacka trwała do czasu wprowadzenia w życie postanowień konferencji monachijskiej. Jej następczynią była II Republika Czecho-słowacka zlikwidowana przez Hitlera 15 III 1939 r.

³³ Hrad (Zamek), czyli elita polityczna związana z prezydentem Tomasem Garrigue Masarykiem i Edwardem Beneszem, praktycznie rządząca Czechosłowacją do początku października 1938 r.

w stosunku obu narodów i mógł się stać podstawą współzycia na przyszłość. Dr Benesz dawał ogólnikowe zapewnienia dobrej woli i chęci porozumienia. Jednak rezultatem była nota z dn. 30 IX niewyraźna i przewlekająca sprawę, w chwili gdy Czechosłowacja ustąpiła już Niemcom w sprawie Sudetów. Było jasne, że Dr. Benesz zdecydował się po Monachium w stosunku do nas na próbę oparcia o os Berlin-Rzym i ratowania Śląska dla Czechosłowacji tą drogą. Wyrażna była próba dyferencjacji w załatwieniu spraw poszczególnych mniejszości. Wręczając w nocy 30IX naszą notę ultimatywną Dr. Kroczie powiedziałem o ostatnim okresie mojej pracy: „Przez ostatnie 48 godzin starałem się tłumaczyć, wyjaśniać, przekonywać: wszystko na darmo. Obecnie nie mam już nic do dodania”.

Niezależnie od drogi oficjalnej odnosiłem się pozytywnie do wszystkich prób gruntownego omówienia problemu stosunków polsko-czeskich i znalezienia istotnej solucji oraz sam takie próby podejmowałem. Wypada wspomnieć w tym związku moje rozmowy z Drem Fierlingerem (1937), Dr. Kahankiem (1937 i 1938), Prezesem Beranem (maj 1938), posłem Osuskim (1938)³⁴, Drem Krno, Dr. Hodzą (wrzesień 1938), Gen. Syrowym (wrzesień 1938).

Ad 9. — Pytanie to obejmuje okres czasu od 1919 do 1939 roku. Wszyscy kierownicy poselstwa w Pradze w ciągu tego czasokresu mogą się na ten temat wypowiedzieć. Jest rzeczą notoryczną, że Czechosłowacja Dra Benesza ukraińską emigrację polityczną z Polski przyjęła i otoczyła opieką oraz, że irredenta ukraińska miała w Pradze, Bernie i w Użhorodzie swoje punkty oparcia o pierwszorzędym znaczeniu. Opieka wyrażała się w poparciu finansowym, plasowaniu w administracji i sądownictwie, oraz tworzeniu szkół i kształceniu kadr fachowych. Częściowa likwidacja O. U. N.³⁵ w Czechosłowacji została przeprowadzona po zabójstwie ministra Pierackiego. Nie przeszkodziło to jednak odzyciu irydynty ukraińskiej w najostrejszej formie w fazie tak zw. rządu ks. Wołoszyna³⁶ na Rusi Podkarpackiej, w okresie październik 1938 — marzec 1939, tj. aż do zajęcia Rusi Podkarpackiej przez Węgrów. Działalność Poselstwa R. P. w Pradze w tym okresie w znacznej mierze skierowana była na paraliżowanie akcji ks. Wołoszyna, który zgromadził wokoło siebie w krótkim czasie cały b. sztab Konowalca³⁷ (O. U. N.). Rząd praski zajmował po Monachium w tej sprawie stanowisko chwiejne i niejasne. Niemcy Wołoszyna popierali nader intensywnie aż do ostatniej chwili, tj. do zdradzenia go na rzecz Węgrów.

Ad. 10. — Odpowiedź na to pytanie zawarta jest w punkcie 9. Finansowanie ruchu i irydynty ukraińskiej przez I Republikę i to w najrozmaitszych formach, bezpośrednich i pośrednich, uważam za fakt poza wszelką wątpliwością będący. W II Republice za tem poparciem stały już Niemcy.

Ad. 11. — Jeżeli chodzi o Polskę, odpowiedź na to pytanie zawarta jest w punkcie 2.

Dr. Benesz jest, jak wiadomo, głównym twórcą tzw. czechosłowakizmu³⁸, który nie okazał się formułą zdolną zapewnić trwałą koegzystencję Czechów i Słowaków. Sztwywność, z jaką trwał Dr. Benesz przy tej formule, wykluczyła wszelką ewolucję, która przez długie lata była

³⁴ Stefan Osusky (1889-1973) czechosłowacki dyplomata narodowości słowackiej, poseł we Francji w latach 1921-1940.

³⁵ Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów była odpowiedzialna między innymi za zamordowanie w 1934 r. polskiego ministra spraw wewnętrznych Bronisława Pierackiego.

³⁶ Augustin Volosin (1874-1945) ksiądz, działacz ukraiński, od 26 X 1938 r. do 15 III 1939 r. premier rządu autonomicznego Rusi Podkarpackiej.

³⁷ Jewhen Konowalec (1891-1938) założyciel i przewodniczący Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów.

³⁸ Teoria głosząca, że istnieje jeden naród czechosłowacki, nie zaś dwa bliskie sobie narody czeski i słowacki.

przecież możliwa. Tu leży jedna z głównych przyczyn upadku republiki czechosłowackiej. Należy pamiętać, że tzw. Hlinkowcy³⁹ żądali początkowo tylko autonomii w ramach wspólnego państwa i uznania charakteru narodowego Słowaków.

Dziś pojęcie Słowaków, jako odrębnego narodu oraz państwa słowackiego, jako państwa odrębnego⁴⁰ (choć na razie tylko formalnie niezawisłego) sont des notions fondamentales acquises i każdy realny polityk liczyć się z tym będzie musiał.

12. — Dr. Kahanek był mężem zaufania Prez. Berana, szefa partii agrarnej. Dzięki swojemu pochodzeniu (matka polska Żydówka) miał duże zrozumienie i może nawet pewien sentyment dla spraw polskich. Bardzo inteligentny, przewyższał poziomem swego fachowego przygotowania większość dziennikarzy czeskich. Może dlatego także patrzano na niego w świecie dziennikarskim czeskim, nawet we własnym obozie, z pewną podejrzliwością. W dziedzinie stosunków polsko-czeskich był szczerym zwolennikiem porozumienia. Argumenty polskie w sprawie Śląska Cieszyńskiego rozumiał lepiej od innych, zapewne i dlatego, że pochodził z Morawskiej Ostrawy. Był przeciwnikiem koncepcji politycznej Dra Benesza i uważał, że musi ona doprowadzić państwo do katastrofy.

13. — Sądzę, że przede wszystkim niedostępnością pana Wierzbńskiego dla tezy czeskiej, że w sprawie Śląska Cieszyńskiego wszystko jest w porządku i że dla poprawy stosunków polsko-czeskich nie jest potrzebna zmiana status quo w tej dziedzinie.

Pytanie to, jak i następujące nie wydaje mi się współmierne w wadze swojej z innymi.

14. — Attaché prasowy zależy od kierownika placówki.

15. — Polityka M. S. Z. w stosunku do Słowacji szła po linii popierania tych postulatów narodowych, które Słowacy sami uważali dla siebie za istotne i słuszne. Naszym celem było przytem osiągnięcie jak największej konsolidacji wewnętrznej Słowacji, tak by mogła ona stanowić odpowiednio silną osłonę naszej granicy karpackiej. Mogło to się zrealizować w formie autonomii w ramach państwa czesko-słowackiego, unii z Czechami, względnie unii z Polską. Wszystkie te koncepcje — także unia z Węgrami — były kolejno mniej lub więcej aktualne i kolejno upadały. Centralizm czechosłowacki Dra Benesza nie mógł wytrzymać à la longue próby życia i rzeczywiście jej nie wytrzymał, a bankrutując przyczynił się walnie do upadku całości państwa. Koncepcja oparcia się Słowacji o Polskę miała w okresie lipiec — październik 1938 poważne szanse, była na terenie pracy Poselstwa R. P. w Pradze przygotowana i daleko posunięta, znajdowała u Ministra S. Z. pełne zrozumienie i jeżeli nie została zrealizowana w ciągu września-października 1938, to przyczyn szukać należy, o ile wiem, poza M. S. Z. — a najogólniej w słabości i nieprzygotowaniu wojskowym Polski, o którym na placówkach nie mieliśmy zresztą właściwego pojęcia.

Polityka M. S. Z. popierała w konsekwencji powyższych zasad dążenia autonomistyczne Słowaków w obrębie I Republiki oraz odnosiła się zyczliwie do ich dążeń narodowych i państwowych w epoce Monachium i później. Czyniła to przede wszystkim na tle ustosunkowania się do słowackich dążeń kulturalnych. Słowacy-Hlinkowcy szukali jednak poza oparciem kulturalnym w Polsce także oparcia politycznego i rozmowy te przed 1 paźdz. 1938 były na terenie Poselstwa R. P. w Pradze daleko posunięte. (Porozumienie Tiso-Sidor-Papée, przed-

³⁹ Zwolennicy księdza Andreja Hlinki (1864-1938) stojącego na czele Słowackiej Partii Ludowej.

⁴⁰ W dniu 14 III 1939 r. Sejm słowacki uchwalił oderwanie się Słowacji od państwa czechosłowackiego. Powstało formalnie niezawisłe państwo słowackie, faktycznie zaś zwasalizowane przez Trzecią Rzeszę na mocy odpowiedniego układu z 23 III 1939 r.

łożone M. S. Z. w dniu 30. IX.1938⁴¹. Poparcie materialne utrzymane było w stosunkowo skromnych rozmiarach i wyrażało się raczej w finansowaniu wycieczek, kształceniu i goszczeniu Słowaków w Polsce, wreszcie popieraniu niektórych wydawnictw słowackich.

Polityka Sidora była nastawiona, zgodnie ze wskazaniami Hlinki, najpierw na autonomię w ramach republiki, potem na federację z Czechami, względnie Polską, wreszcie na niepodległość opartą o Polskę. Współpraca Sidora z Polską miała charakter ideowy i nacechowana była pewną długofalnością.

16. — Konsulat w Morawskiej Ostrawie był w założeniu swym placówką mającą stać na straży polskości Śląska Cieszyńskiego i opiekować się jego polską ludnością. Był to więc konsulat typu politycznego i wybitnie „mniejszościowy”. Konsulat w Bratysławie miał za zadanie reprezentować i realizować na miejscu ten program polityki polskiej w stosunku do Słowacji, który naszkicowałem w poprzednim punkcie. Obie placówki miały przejściowo lub stale urzędników typu specjalnego, zajmujących się sprawami wywiadu politycz. i wojskowego, a zależnych od Sztabu Głównego.

Ad. 17. — Oddział II Sz. Gł. prowadził w Czechosłowacji i specjalnie na Zaolziu obserwację i akcję, której kierownictwo było skoncentrowane w Warszawie. Wykonawcy przydzieleni do Poselstwa i poszczególnych konsulatów, tylko formalnie zależni byli od kierowników placówek, a w istocie rzeczy pracowali niezależnie. Toteż na to pytanie kwestionariusza odpowiedzieć może in merito kierownictwo b. II Oddziału Sz. Głównego. Powyższe nie dotyczy pracy attaché wojskowego, która poruszała się w ramach norm ad hoc ustalonych w bliskim politycznym kontakcie z kierownictwem Poselstwa.

1) Poselstwo posiadało z mniejszością niemiecką kontakty potrzebne dla wykonywania swoich zadań. Kontakt z Sudetendeutscheypartei był oczywiście jednym z najpotrzebniejszych jeżeli chodziło o pełne poinformowanie o każdorazowej sytuacji w I Republice. Kontakt ten zapewniony był na dwóch płaszczyznach: 1. między referatem prasowym Poselstwa a referatem prasowym partii (Dr. Schebekowsky), 2. między mną a zastępcą Henleina, K. H. Frankiem⁴². Ten ostatni kontakt przypada na okres między marcem a wrześniem 1938. Kontakt ten miał charakter poufny i osobisty.

2) Trudno mówić o współdziałaniu sensu stricto mniejszości niemieckiej i polskiej. Był pewien paralelizm akcji, wynikający z zasady, że polska mniejszość nie może być gorzej traktowana od mniejszości niemieckiej i węgierskiej, a problem mniejszości polskiej mniej korzystnie dla nas załatwiony, jak problem mniejszości niemieckiej i węgierskiej. Dla osiągnięcia tego celu potrzebne było m.in. dokładne poinformowanie o zamiarach i stanie akcji mniejszości niemieckiej. Temu celowi służyły wyżej wymienione kontakty oraz kontakty posła do Sejmu praskiego dr. Wolffa⁴³ z posłami narodowości niemieckiej.

41 Štefan Tiso (1897-1959) ksiądz, po śmierci Hlinki stanął na czele Słowackiej Partii Ludowej. 30 VIII 1938 r. Tiso i Sidor złożyli na ręce Papégo „zasadniczą deklarację dla rządu polskiego formułującą program niepodległego państwa słowackiego pod gwarancję Polski” (E. Orlof, *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938-1939*, Kraków 1980, s. 91-92).

42 Karl Hermann Frank (1898-1946) jako zastępcą Henleina od 1937 r. w Partii Niemców Sudeckich kierował prasą kancelarią partii. Po utworzeniu przez Hitlera z części ziem Czechosłowacji Protektoratu Czech i Moraw został mianowany sekretarzem stanu przy protektorze Czech i Moraw, Konstantinie von Neurath.

43 Leon Wolf (1883-1968) polski działacz polityczny na Śląsku Cieszyńskim z zawodu adwokat, który po decyzji Rady Ambasadorów z 28 VII 1920 r. dotyczącej podziału tego terytorium wbrew zasadzie etnograficznej pomiędzy Czechosłowacją a Polskę pozostał na obszarze okupacji czeskiej. Jako prezes

3) Nasza nota z 27 IX (druga w stosunku do noty z 21 IX) oraz odpowiedź Prezydenta Mościckiego na list Dr. Benesza zostały doręczone 27IX między godz. 19-20. Następnego dnia 28IX zszedł na wyczekiwaniu odpowiedzi na wspomnianą naszą notę. Odnosiło się wrażenie że Czesi się nie spieszą. Następnego dnia 29-go był dniem Monachium. Głównym zadaniem posła R. P. w tych dniach było przyspieszyć decyzję czeską o ile możliwości wyłączyć sprawę Śląska Cieszyńskiego z targu Monachijskiego, i przede wszystkim starać się dojść do załatwienia sprawy à l'amiable. Nie mogąc uzyskać w dn. 29. IX. widzenia się z Ministrem Kroftą, udałem się do Szefa gabinetu cywilnego Dr. Benesza, min. Smutnego i w dłuższej rozmowie z nim starałem się nakłonić go, by wpłynął na swego szefa w kierunku szybkiego i polubownego wypowiedzenia się na naszą notę. Dr. Smutny wahał się, przyznawał słuszność pewnych argumentów, wreszcie poradził, bym się udał do podsekretarza stanu Dr. Krno. Dr. Krno dał mi do zrozumienia, że wszystko zależy od dr. Benesza. Wobec tego wyraziłem chęć natychmiastowego zobaczenia się z dr. Beneszem, w czym dr. Krno, obiecał dopomóc. Rzeczywiście, koło godz. 3. po p. dostałem telefon zapraszający mnie na godz. 5-tą pop. do Dra. Benesza. Rozmowa trwała półtorej godziny. Starałem się przekonać Dra. Benesza, że w imię przyszłego stosunku obu narodów, konieczne jest nie zwlekać z odpowiedzią czeską i dać jej charakter dobrowolnego, szybkiego naprawienia krzywdy wyrządzonej Polsce w latach 1919-1920, a nade wszystko porozumienie osiągnąć między nami, bez udawania się przed trybunał mocarstw monachijskich. Dr. Benesz wydawał się być pod wrażeniem tych argumentów i pożegnał mnie zapewnieniem, że rozumie nasze stanowisko i że możemy mieć do niego zaufanie.

Mimo to ani wieczór 29. IX, ani rano 30-go nie przyniosły odpowiedzi na naszą notę z 27 IX. Zatrzymałem samolot Praga-Warszawa, by odesłać notę czeską przez specjalnego kuriera, co nastąpiło dopiero około 13.30. (Tym samym kurierem przesałem do Warszawy projekt porozumienia Tiso-Sidor-Papée, o którym jest mowa w punkcie 15). Odpowiedź traktowała pobieżnie meritum sprawy i kładła nacisk głównie na procedurę. Było już jasne, że Czechosłowacja Dr. Benesza, nie tylko nie miała zamiaru załatwić sprawy sporu polsko-czeskiego o Śląsk Cieszyński przed wymuszoną w Monachium cesją terytoriów sudeckich, ale że ustąpiwszy już Niemcom, próbuje traktować sprawę Śląska Cieszyńskiego dyplomatycznie i obejść nasze żądania.

W ciągu popołudnia otrzymałem zapowiedź nowych instrukcji, które potem przetelefonowano, a koło 10 wieczorem przywiózł je na piśmie specjalny kurier samolotem. Nota, dosłownie podana przez M. S. Z., została przepisana na czysto, poczem na kwadrans przed 12-tą zgodnie z instrukcją, wręczyłem ją min. Kroftcie.

4) Treść listu Dr. Benesza do Prez. Mościckiego podana jest w „Polsce i Zagranicy”, nr 12. z dn. 26 X 1938.

5) Instrukcje otrzymywałem wyłącznie od Ministra Spraw Zagranicznych.

6) Nie należy zapominać, że rola Polski w sprawie sudeckiej ograniczała się do zabiegów o odzyskanie Śląska Cieszyńskiego.

Nastawienie Polski do Czechosłowacji uzależnione było od sposobu rozwiązania tej sprawy, w której Polska działała samodzielnie. Polska w żadnym momencie nie groziła Czechosłowacji wojną (vide instrukcje Min. Becka przesłane samolotem w dn. 30. IX. wieczorem)

Związku Śląskich Katolików dwukrotnie sprawował funkcję posła do Zgromadzenia Narodowego w Pradze w latach 1925-1929 i 1935-1938. Od 1935 r. prezes Rady Naczelnej Związku Polaków w Czechosłowacji. Po odzyskaniu Śląska Zaolziańskiego przez Polskę w 1938 r. objął stanowisko starosty państwowego we Fryszacie, a także został senatorem Rzeczypospolitej Polskiej.

lub wspólną akcją z Niemcami, przeciwnie, jej samodzielna i odrębna akcja w końcowym (monachijskim) stadium rozgrywki była Niemcom nie na rękę i uważana już wtedy jako zamach na sferę ich interesów. Czechosłowacja mogła zmienić nastawienie Polski, regulując w stosunku do niej na czas sprawy Śląska Cieszyńskiego. Polska zachowała cały czas, a w fazie Monachium przede wszystkim, samodzielność i odrębność akcji. Stawianie jej więc na jednej linii z Niemcami jako sprzymierzeńca tychże, jest często dowolną i później ad hoc stworzoną tezą czeską.

Przeciwnie, należy powiedzieć, że Polska Śląsk Cieszyński odebrała po Monachium już przeciw Niemcom i Włochom, tj. przeciw osi, w której orbitę Czechosłowacja przeszła, zaraz po dniu 29 września.

Z powyższego wynika, że Czechosłowacja z inną postawą Polski jak neutralną nie potrzebowała się liczyć, a życzliwą neutralność Polski w każdej chwili mogła osiągnąć, za cenę szczerego porozumienia w sprawie Śląska Cieszyńskiego.

Pozatem jasne jest, że w razie gdyby Francja, idąc w myśl swych zobowiązań (których Polska nie posiadała) na pomoc Czechosłowacji, znalazła się w stanie wojny z Niemcami, Polska jako sojuszniczka Francji znalazłaby się u jej boku, a zatem de facto w tym samym obozie co Czechosłowacja. Konkretną wskazówką brania pod uwagę takiej możliwości była np. instrukcja szyfrowa polecająca mi (przed Monachium) trzymanie się Rządu Czeskiego na wypadek wojennej ewakuacji tego rządu z Pragi.

Czechosłowacja Dr. Benesza nie podjęła żadnej próby oparcia się wojskowego o Polskę. Odpowiadało to zasadniczej doktrynie Dra. Benesza w stosunku do Polski.

Czechosłowacja nie przystąpiła natomiast do wojny z Niemcami, gdyż:

1) Nie otrzymała pomocy sojusznika zachodniego, tj. Francji⁴⁴, a przeciwnie została przez Francję i Anglię nakloniona do oddania Sudetów Niemcom, dla uratowania pokoju, do którego obrony zbrojnej Francja i Anglia nie były przygotowane. Jako poseł R. P. w Pradze patrzyłem na to z bliska.

2) Nie otrzymała pomocy swej drugiej sojuszniczki, Rosji Sowieckiej⁴⁵, o którą zabiegał przed Monachium gorliwie Dr. Benesz, nie wykluczając nawet ewentualności dopuszczenia do rewolucji komunistycznej w kraju. Rosja Sowiecka już wtedy bowiem liczyła na wojnę europejską, od której sama — na razie — chciała zostać z daleka.

3) Nie zdecydowała się podjąć walki bez sojuszników, co było jedynym sposobem wciągnięcia ich do wojny i przestawienia od jednego razu całej chwilowej (monachijskiej) konstelacji politycznej Europy. Tylko w tym wypadku pośpieszyliby jej sojusznicy zachodni, nolens volens na pomoc, co wywołałoby już we wrześniu 1938 wojnę europejską. Na pomoc można jednak pospieszyć tylko temu, kto się sam bije.

44 Czechosłowacko-francuski układ sojuszniczy z grudnia 1923 r. został uzupełniony czechosłowacko-francuskim traktatem wzajemnej gwarancji podpisanym w ramach tzw. układów lokarneńskich 1 XII 1925 r. w Londynie.

45 Traktat wzajemnej pomocy pomiędzy Czechosłowacją a ZSRR został podpisany w Pradze 16 V 1935 r. W punkcie 2 protokołu podpisania znalazło się stwierdzenie, iż „oba Rządy uznają, że zobowiązania wzajemnej pomocy zaczną między nimi działać tylko w przypadku, gdy, po spełnieniu warunków, przewidzianych w niniejszym Traktacie, Francja udzieli pomocy Stronie napadniętej” (*Współczesna Europa polityczna. Zbiór umów międzynarodowych 1919-1939*, oprac. W. Kulski i M. Potulicki, Warszawa-Kraków 1939, s. 488-492).

O ile wiem, raporty i depesze Poselstwa R. P. w Pradze za czas kryzysu z lata i jesieni 1938 oraz miesięcy następnych aż do 15 III 1939 zostały uratowane i znajdują się w Ambasadzie R. P. w Bukareszcie. Przyczynią się niewątpliwie do naświetlenia tego problemu.

Pozatem, dla lat uprzednich, cenne byłyby niewątpliwie sprawozdania długoletniego posła w Pradze, p. Wacława Grzybowskiego⁴⁶.

IPMS, sygn. A 11149ICz12

46 Wacław Grzybowski (1887-1959) polski dyplomata, od sierpnia 1927 r. do października 1935 r. poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny w Pradze, od lipca 1937 r. zaś do 17 IX 1939 sprawował funkcję ambasadora RP w Moskwie.